

Издање теренске грађе

Снови у веровањима и обичајима становника области Тимок

Дејан Крстић

У раду се износи етнографска грађа из области Тимок о веровањима и обичајима у вези са сновима. Реч је о спорадичним записима аутора током протекле три деценије. У области Тимок регистровано је пет врста снова за које су везани веровања и обичаји, а овде се дају записи који се односе на три врсте: 1. на снове који предсказују догађаје у будућности, 2. на снове који представљају казну због кршења неких забрана, 3. на снове у којима се упорно јављају умрли блиски људи, што оптерећује онога који сања. Снови који предсказују догађаје у будућности подељени су на: 1. снове који предсказују смрт, 2. снове који предсказују смрт или неку другу већу несрећу, 3. снове који предсказују неке друге лоше ситуације, 4. снове који предсказују добро, 5. снове који предсказују атмосферске прилике. Етнографски записи су поткрепљени исказима казивача на тимочко-лужничком говору.

Кључне речи: област Тимок, сан, предсказ, смрт, атмосферске прилике.

Сан у традиционалној култури представља важну могућност комуницирања са оностраним. У области Тимок¹ регистровао сам пет врста снова који су у вези са веровањима и обичајима:

1. Снови такозваних *црквара* (Богу посвећених људи), а и других људи, у којима им више силе налажу шта да раде у вези са оснивањем, обнављањем, доградњом, поштовањем и светковањем култних (светих) места;

2. Снови у оквиру љубавне магије, помоћу којих девојка сазнаје појединости о изгледу свог будућег, још незаног, супруга;

¹ Област Тимок обухвата долину Белог Тимока од Књажевца до Вратарничког теснаца, са западним падинама Старе планине (до српско-бугарске државне границе) и источним падинама планине Тупижнице.

3. Снови који предсказују догађаје у будућности;
4. Снови који представљају казну због кршења неких забрана;
5. Снови у којима се упорно јављају мртви блиски људи, што оптерећује онога који сања.

На прву врсту снова који су повезани са облашћу Тимок уопштено је указао Маринко Станојевић у свом етнографском тексту „Из народног живота на Тимоку“ (Станојевић 1931: 107–108), а о њима сам и сâм дао доста података у виду сопствених етнографских теренских записа у свом магистарском раду „Култна места средњег Тимока“ (Крстић 2006: 176, 177, 179, 180, 181, 183, 185, 188–189, 235–238, 318). О постојању друге поменуте врсте снова у Тимоку сведочи један запис Маринка Станојевића, који налазимо у његовом етнографском тексту „Веровања и празноверице“.² Овом приликом износим своје етнографске записе о трећој, четвртој и петој врсти снова у Тимоку. О четвртој и петој врсти, колико знам, до сада нема ниједног објављеног записа са овог простора. О трећој врсти нашао сам запис Маринка Станојевића (Станојевић 1937: 73), који ће у тексту бити наведен, а на неке снове ове врсте указао сам уопштено (без навода исказа и имена казивача), на основу својих теренских записа, у свом раду „Обичаји и веровања везани за смрт у селу Ошљане“ (Крстић 2003: 149).

Теренски етнографски подаци које овом приликом наводим сакупљени су у тимочким селима: Ошљане, Врбица, Селачка, Боровац, Мариновац и Ново Корито. Записани су у разним приликама у протекле три деценије, а приређивање ових података навело ме је да извршим и додатна етнографска испитивања. На изворе етнографских података упућује се шифрама које су уз њих дате, а под којима се на крају текста налазе имена и други лични подаци казивача, као и место и време записивања.

Снови који предсказују догађаје у будућности

Снови који предсказују смрт

Смрт предсказују следећи снови:

– Када се сања свадба („Кад шњеваш свадбу – то је смрт“ /Врб-1/);

² Маринко Станојевић је записао: „Кад девојка хоће да сазна какав јој сућеник изгледа, она кришом метне неку своју ствар под јастук које трудне жене да она на њој преспава. У јутру ће девојка питати жену, шта је сањала. Ако је сањала, на пример, црномањастога човека, сућеник ће јој бити црномањаст; ако ли плавог, онда плав, итд.“ (Станојевић 1937: 70).

– Када се сања руковање и љубљење са човеком који је умро („Кад шњеваш да се рукујеш и љубиш с мртвога човека, одма се бојиш да ли че те води“ /Ош-3 – запис из 1998. г./);

– Када се сања да се мртвом човеку нешто даје („Кад у сан даваш на мртваца – он те одводи и ти мреш“ /Врб-1/);

– Када се сања да мртви људи траже да једу („Кад шњеваш мртви, па траже да једу, онда је лоше. Че да умре нећи“ /Сел-1/);

– Када се сања ископана земља, на пример: а) дубља рупа, б) расадник, в) редови у башти, г) бразда или више бразди орања на њиви („Кад се шњева дубока рупа, из вамилију че нећи да умре“ /Ош-3 – запис из 1995. г./; „Дубока рупа кад се шњева, мј башта је шневал у градину доле, и дубока бразда, кад шњеваш земљу ископану, мора да буде гроб“ /Ош-2/); „Длбину неку кад видиш у сан – тој не ваља, смрт“ /Ош-4/; „Кад шњеваш орање – че умре нећи“ /Врб-2/; „Кад шњеваш расадник – тој гроб“ /Ош-4/; „Кад шњеваш редови у градину, тој значи смрт у вамилију“ /Ош-1/; „Кад санујеш орање – тој значи смрт. Санувала ме туј комшика пре него што ми син умрел. Комшика: ‘Еј, санувала сам те начџс!’. ‘Па, ако, мџн који санују, добра сам им на сџн. Какџ си ме санувала?’ ‘У мртвинуту идеш преко твојту њиву, а она изџрана...’ ‘Јааооо!’ ‘Па, квџ?’ ‘Па, тој не ваља, тој значи смрт!’“ /НК-1/);

– Кад се сања испадање или вађење зуба, а зависно од тога колико то боли, умереће више или мање блиска особа из родбине („Кад се извади зџб у сан, па те заболи, мора да буде гроб да те за њџг заболи – блиска роднина, укућанин. Ако извадиш па ти само онак мџка, не боли, оно у вамилију изван“ /Ош-2/; „Кад шњеваш да вадиш зџб, па ако заболи, че да умре ближњи, а кад не боли, онда че да умре нећи од далњу вамилију“ /Ош-5/; „Кад шњеваш да извадиш зџб – и тој смрт“ /Ош-4/);

– Кад се сања ујед змије на сопственом телу; ако ујед заболи, биће смрт у блиској родбини, а ако не заболи, биће у даљој; ако је ујед за десну руку или ногу – умреће мушко, а ако је за леву – умреће женско („Змију кад шњеваш, па те уједџ, исто кано и зџб, ако заболи, че да буде смрт у блиску роднину, а ако не заболи, неје у блиску. Ако је за леву ногу или рџку – жџнско мора да умре, ако је за десну – мџшко“ /Ош-2/);

– Кад се сања да гори кућа, значи да ће умрети неко из куће („Кад шњеваш да гори кућа, тој пресказџе смрт у кућу“ /Мар-2/);

– Када се сања ракијски казан у дворишту („Кад се шњева ређиџи казан у авлију, пред врата, нећи из туј кућу че да умре“ /Ош-1/; „Кад се шњева казан пред врата, кад се печџ ређиџа – тој смрт“ /Ош-4/; „Кад се шњева казан рађиџи пред кућу, мора да прикаже на смрт, па Бџг. Јџ га шњева, и не пред кућу, бађим на крстџутину (на раскрсници испред дворишта, прим. Д. К.), ал одоше (ближњи су јџ умрли, прим. Д. К.)“ /Ош-2/);

– Када се сања гола особа; када се сања гола женска особа, умреће мушкарац, а када се сања гола мушка особа, умреће жена (Ош-6);

– Када се сањају диње („Кад шњеваш пупаљци – че да мре нећи“ / Врб-1/);

– Када се сањају људи испред куће, у тој кући десиће се смртни случај („Кад шњеваш нећи скүп пред неку кућу, у туј кућу че се деси смрт“ /Ош-5/; „Кад шњеваш љуђе пред неку кућу, умре нећи ел у њину кућу ел у моју“ /Сел-1/; „Кад се шњевају пуно човџи, деси се смрт. Ја сам шњевала: онде где је наша стара кућа била пуно људи по цел пут, и после Горан настрада“ (братаца казивачице млад погинуо, а пореклом је из куће коју је сањала, прим. Д. К.) /Мар-2/; „Кад шњеваш човџи пред кућу, че да буде нешто – или смрт или весџе“ /Бор-1/).

У етнографском раду Маринка Станојевића „Веровања и празновџице“ налазимо податак: „Кад сањаш да те сише пијавица, умреће ти неко из куће“ (Станојевић 1937: 73).

Снови који предсказују смрт или неку другу већу несрећу

– Кад се сања љубљење са мртвим човеком („Кад шњеваш да се пољубиш сас мртвога човека, оно неје добро, било квџ неје добро – смрт, бџлес“ /Ош-2/);

– Кад се сања вуна („Ако шњеваш вџну, то е смџа, посметџ те, мџж да буде и смрт“ /Ош-2/);

– Кад неко сања себе да пева у сну („Неје добро кад у сан попџваш“ /Бор-1/);

– Кад неко сања себе обученог у бело („Неје добро кад се у сан облџџеш у бело“ /Бор-1/);

– Кад се сања музика („Неје добро кад шњеваш музџку“ /Бор-1/);

– Кад се сања киша („Неје добро кад шњеваш ѱишу“ /Бор-1/);

– Кад се сања плач („Неје добро кад шњеваш ровџње“ /Бор-1/).

Снови који предсказују неке друге лоше ситуације

– Када се сања бистра вода, то прџсказује сузе („Кад се шњџва бџстра вода, тој су слзе“ /Ош-1/; „Кад шњџваш бџстру воду, мора слзе да те постџгну за нешто, па Бџг. Дџси се било квџ. Мџтна вода неје лоше“ /Ош-2/; „Кад шњџваш бџстру воду, онда је лоше, тој значџ слзе“ /Ош-5/; „Мџтна вода добро кад се шњџва, а бџстра значџ слзе“ /Ош-3 – запис из 1995. г./; „Кад се шњџва бџстра вода, тој су сџзе, а кад се шњџва мџтна,

онда е добрò. Кад се шњéва бистра вода, дéси се нештò, па ровéш“ /Мар-2/; „Вода бистра – слзе. Или умре нећи или нека штéта. Нешто ми се дéси. Мутна вода ништа нејè“ /Сел-1/; „Бистра вода кад се шњéва – тòј слзе“ /Врб-2/);

– Када се сања зеленило, то јест зелена вегетација, то предсказује да ће се онај ко сања секирати („Зеленило – тò је једило, и тòј неé добрò, че се једиш нештò, нештò нече да бúде добрò“ /Ош-2/; „Кад шњéваш зеленило – тòј једило, тòј не ваља“ /Ош-4/; „Кад се шњéва зеленило, тòј знáчи нећи јáд, нека сећирација“ /Ош-1/; „Кад шњéваш зеленило – тò је јáд“ /Врб-1/; „Кад шњéваш зеленило – лòше“ /Сел-1/);

– Када се сања особа чије име садржи слог „мар“, на пример, Марица, Марија, Марко, то значи да ће се због нечега марити, имати велика брига („Кад се шњéва Мáрица, Марíја, Мáрко, нештò че да мáриш. Кад шњéвам тòј – тòј сати́ра ме тај дáн“ /Мар-1; „Кад шњéваш Марíју ел не́гега с таквò име, онда че да мáриш нештò, не ваља“ /Мар-2/);

– Када се сања човечији измет, то предсказује свађу („Говнò ел пáре кад шњéваш, мòра да се свáдиш с не́гега, па Бòг“ /Ош-2/);

– Када се сања новац, то предсказује свађу („Говнò ел пáре кад шњéваш, мòра да се свáдиш с не́гега, па Бòг“ /Ош-2/);

– Када се сањају плодови ораха, то предсказује свађу или лош говор уопште („Орéси кад шњéваш, тòј свáђа, врéва, че се свáдиш с не́гега“ /Ош-2/);

– Када се сањају кокошке, то предсказује негативан говор („Кокòшће кад се шњéвају и тòј рáзговор. Неку врéву, рáзговор чеш да чýјеш“ /Ош-2/);

– Када се сањају јаја, то предсказује да ће онај ко их сања бити преварен („Јáјца ако шњéваш, че те нећи превáри за нештò, бíло за квò мòра да те превáри“ /Ош-2/);

– Када се сања мутна вода, то предсказује пијанство („Кад шњéваш мутну воду, че да глéдаш пијáнога човéка“ /Ош-1/; „Мутна вода кад се шњéва – пијанлџк“ /Врб-2/).

Снови који предсказују добро

– Када се сања да је неко умро, то је добро, јер је умрла његова смрт („Дòбро е кад шњéваш умрél тај и тај, вели: - Умрél му смрт. Тòј не лòше, тòј дòбар сáн“ /Ош-2/);

– Када се сања цвеће („Цвеће кад сану́јеш – тòј у́баво“ /НК-1/);

– Када се сања змија („Кад шњéваш змију, тò је добрò“ /Бор-1/);

– Када се сањају људи испред куће осим смрти може да значи и веселе („Кад шњеваш људи пред кућу, че да буде нешто – или смрт или веселе“ /Бор-1/).

Снови који предсказују атмосферске прилике

– Када се сањају мртви људи, то предсказује да ће доћи до промене времена („Кад шњеваш мртви – че се мења време“ /Ош-1/; „Мртвац кад се шњевају – че се промени време“ /Врб-2/; „Кад се шњевају мртви – мења се време. Тој моја мати говорила“ /Сел-3/; „Мртви човџи се шњевају кад че да се мења време“ /Мар-1/);

– Када се сањају мртви људи, значи да ће доћи лоше време („Кад шњеваш [...] мртвац, време че се квари“ /Ош-2/);

– Када се сања стока, то предсказује промену времена или долазак лошег времена („Стока кад се шњева, то је време, че буде лоше време“ /Ош-2/; „Кад шњеваш стоку – че се мења време“ /Ош-1/);

– Када се сањају овце, значи да ће доћи лоше време („Кад шњеваш овце или мртвац, време че се квари“ /Ош-2/);

– Када се сања стадо оваца, значи да ће падати снег („Овце, стадо кад се шњева – че пада снег“ /Врб-2/);

– Када се сањају свиње, значи да ће доћи лепо време („Свиње кад се шњевају, иде на убаво време“ /Ош-2/).

Снови који представљају казну због кршења неких забрана

Снови који представљају казну за прекршај одређених забрана су:

– Кад се ради на верски празник, сањају се змије („Кад шњеваш змију, значи да си работил на празник“ /Ош-1/);

– Кад се једе хлеб на кревету, на кревет падну мрве, а кад се спава на њима, сањају се змије („Не треба да се еде леб на кревет, ел после кад спиш на трошнће шњеваш змије“ /Ош-1/; „Кад једеш, трошине од леб у кревет – шњеваш змију“ /Врб-1/).

Снови у којима се упорно јављају умрли блиски људи

Када неке конкретан мртав човек, обично веома близак, учестало долази у сан, ако га то оптерећује, да би то спречио треба да изврши одређене ритуалне поступке. Регистровао сам три оваква поступка:

1. Треба да запали свећу на његовом гробу или да је запали у цркви и да је њему намени (општераширена пракса);

2. Кад неком приликом оде на његов гроб због помена или Задушница, после свих обичаја (паљење свећа, стављање свећа, кађење и дељење хране) треба да се окрене леђима његовом надгробном крсту или споменику, да га додирне својом петом и да каже: „Ми за теб да се сечамо, а ти за нас да се не сечаш“ (то је урадила казивачева баба Милкана Живковић из Селачке, рођена 1929. године, кад је сањала свог супруга после његове смрти) /Сел-2/;

3. Кад се сања мртав човек из куће, особа која га сања треба да скува кафу, да изађе напоље и стане са спољне стране прозора, да јој друга особа дода кафу из куће кроз тај прозор и да је напољу попије („Кад шњеваш човека из кућу, Мица (комшика, прим. Д. К.) каже да свариш каву, онда да ти ју нећи даде проз пѣнџер напоље и да попијеш. Мѣн Милѣнко (умрли свекар, прим. Д. К.) не избѣва из сѣн. Ја сам пробѣла с Мицу: сварила сам каву и она ми додала проз пѣнџер и попила сам. Једно врѣме несѣм га шњевѣла, а после сам почѣла пак“ /Мар-2/).

Казивачи

Бор-1 – Олга Петровић из Боровца, рођена 1925. године у Селачкој (одрасла код бабе у Боровцу, где је и удата). Записао Дејан Крстић, 5. септембра 2007. године у Боровцу (заједно са Драгољубом Златковићем из Пирота).

Врб-1 – Лелица Цветковић из Врбице, рођена 1949. године у Врбици. Записао Дејан Крстић, 6. септембра 2007. године у Врбици (заједно са Драгољубом Златковићем из Пирота).

Врб-2 – Тихомир Јовановић из Врбице, рођен 1927. године у Врбици. Записао Дејан Крстић, 6. септембра 2007. године у Врбици (заједно са Драгољубом Златковићем из Пирота).

Мар-1 – Миодраг Стојановић из Мариновца, рођен 1949. године у Мариновцу (гаст записивача). Записао Дејан Крстић, у Мариновцу, у другој деценији 21. века.

Мар-2 – Николица Стојановић из Мариновца, рођена 1951. године у Мариновцу (ташта записивача). Записао Дејан Крстић приликом телефонског разговора, 17. јула 2024.

Ош-1 – Радица Милошевић из Ошљана, рођена 1929. године у Ошљану (записивачева баба по мајци). Записао Дејан Крстић, 30. априла 1998. године у Ошљану.

Ош-2 – Славка Јовановић из Ошљана, рођена 1925. године у Ошљану. Записао Дејан Крстић, 14. децембра 1997. године у Ошљану.

Ош-3 – Зорка Миладиновић из Ошљана, рођена 1926. године у Ошљану. Записао Дејан Крстић, 24. јуна 1995. године и 7. јуна 1998. године у Ошљану.

Ош-4 – Љубица Пујић из Ошљана, рођена 1920. године у Ошљану. Записао Дејан Крстић, 9. јуна 1999. године у Ошљану.

Ош-5 – Савка Савић из Ошљана, рођена 1931. године у Ошљану. Записао Дејан Крстић, 24. јуна 1995. године у Ошљану.

Ош-6 – Казивач из Ошљана чије име није забележено. Записао Дејан Крстић.

Сел-1 – Славка Илић из Селачке, рођена 1937. године у Селачкој. Записао Дејан Крстић, 4. септембра 2007. године у Селачкој (заједно са Драгољубом Златковићем из Пирота).

Сел-2 – Бобан Живковић из Зајечара, и по оцу и по мајци пореклом из Селачке, рођен 1975. године у Зајечару. Записао Дејан Крстић током прве деценије 21. века, у Народном музеју у Зајечару.

Сел-3 – Мијајло Мика Марковић из Селачке, рођен 1935. године у Селачкој. Записао Дејан Крстић приликом телефонског разговора, 10. фебруара 2020. године.

НК-1 – Љиљана Живковић из Новог Корита, рођена 1960. године у Новом Кориту. Записао Дејан Крстић, 20. јула 2024. године у Новом Кориту.

Библиографија

Крстић, Д. 2003. Обичаји и веровања везани за смрт у селу Ошљане. *Развитак : Часопис за друштвена питања, културу и уметност*, бр. 213–214, 147–168.

Крстић, Д. 2006. *Култна места средњег Тимока* (Необјављени магистарски рад). Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за етнологију и антропологију, Београд.

Станојевић, М. 1931. Из народног живота на Тимоку, *Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине*, књ. III, Београд, 106–114.

Станојевић, М. 1937. Веровања и празноверице, *Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине*, књ. IV, Зајечар, 65–82.

Dreams in the Beliefs and Customs of the Timok Region Inhabitants

Dejan Krstić

Summary

Ethnographic material from the Timok region in eastern Serbia about beliefs and customs related to dreams is presented in this paper. The material comprises of sporadic notes of the authors in the course of the last three decades. There are five registered dream types related to beliefs and customs in the Timok region, and three of those types are presented in the paper: 1. dreams foretelling future events, 2. dreams which are a sort of ban violation punishment, 3. dreams in which close dead people appear again and again, which is a burden for the dreamer. Dreams foretelling future events are divided into: 1. dreams foretelling death, 2. dreams foretelling death or some other great misfortune, 3. dreams foretelling some other bad situations, 4. dreams foretelling something good, 5. weather-related dreams. Ethnographic notes are supported by the statements of the narrators speaking in the dialect of the said region (*timočko-lužnički* dialect).

Keywords: Timok region, dreams, foretelling, death, weather predicting.

Дејан Крстић / Dejan Krstić
Народни музеј Зајечар / National Museum Zaječar
E-mail: dejkrst2@gmail.com

Примљено/Received: 20. 8. 2024.
Прихваћено/Accepted: 22. 8. 2024.